

Echte pretentie

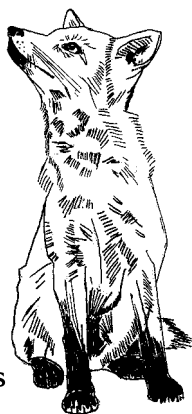
*Waarom het zo irritant is en
waarom we niet zonder kunnen*

Joost de Vries

ECHTE PRETENTIE

Waarom het zo irritant is en
waarom we niet zonder kunnen

*Met illustraties van
Floor von Dülmen Krumpelmann*

DAS MAG UITGEVERS

Joost de Vries (1983) is schrijver en redacteur bij *De Groene Amsterdammer*. Eerder schreef hij de romans *Clausewitz*, *De republiek* (bekroond met de Gouden Boekenuil) en *Oude meesters*. Zijn essaybundel *Vechtmemoires* stond op de shortlist voor de Jan Hanlo Essayprijs.

Eerste druk: februari 2019

© 2019, Joost de Vries

Ontwerp: Lyanne Tonk

Illustraties: Floor von Dülmen Krumpelmann

Auteursfoto: Willemieke Kars

Productiebegeleiding: Tim Beijer

www.dasmag.nl

*Voor Kees 't Hart,
op zijn vijfenzeventigste*

INHOUD

- I. Susan Sontag en waarom het slimste meisje van de klas zo irritant is 17
– *Over wijn, kunst, klassenbewustzijn, onderscheidingsdrift, slaafvrije chocolade, verkeerd lachen en het hopeloze verlangen naar authenticiteit*
- II. De culturele pretentie van Karel van het Reve 57
– *Over Anna Karenina, over ‘cultuur doe je met zijn allen’, over de antipretentie van het populisme en de antipretentie van de elite, over lapidair en atavistisch, over omgekeerd snobisme en hoe de belevingswereld elke canon kapotslaat*
- Pretentieus intermezzo 97
– *Over stropdassen en gaatjesschoenen, St James’s Street, wat willekeurige dichters, de denkbeeldige verplichting tot belezenheid, over jezelf willen toepassen en vooral over de schrijver zelf*

III. Iets met Samuel L. Jackson	109
– <i>Over Nick Fury, over de pretentie van de criticus, over Lady Bird en Susan Sontag en hier dan eindelijk het echte pleidooi voor een pretentius leven</i>	
Verantwoording	149
Gebruikte literatuur	151

We zitten in de metro tussen Canal Street en Washington Square Park als een vrouw excuserend kucht, ik mijn benen intrek, vanuit mijn ooghoeken opkijk hoe ze me passeert en opeens schrik van een gedachte.

Ze draagt een lange beige jas, zo eentje die ik altijd al wil hebben, en loopt zoals mijn fysio zegt dat ik moet lopen, met haar rug recht en haar schouders opengeklapt, trots, op haar gemak – in haar geval met het zelfvertrouwen van een vrouw die ooit een mooi meisje was en nu zoveel decennia later die ervaring nog steeds met zich meedraagt. In de reflectie in de ramen zie ik de karakteristieke witte pluk in haar verder donkere haar.

Ik stoot mijn broer aan; hij heeft het ook gezien.

‘Dude, dat is...’

‘Susan Sontag.’

In mijn hoofd maak ik een som; we rijden door Midtown, het hoofdkantoor van *The New Yorker* zit hier ergens, misschien heeft ze met de hoofdredacteur geluncht, vergaderd over... Ze stapt uit, een grote man ontnemt me het zicht, ik buig me om hem heen om haar op het perron te zoeken.

Een vrouw tegenover ons lacht, een beetje opgelaten. Ik lach ook, omdat ik denk dat zij haar ook

herkende. Maar ze zegt: *‘Susan Sontag has been dead for, like, four years or something.’*

O ja.

Maar toch kijken we haar nog eens na, om zeker te weten dat ze het niet is. We zien haar nog net het perron af lopen. Ze is het niet.

Een kleine tien jaar later zijn we weer in New York. Het zijn de eerste dagen van november, de bomen in Central Park zijn een herfstmelange, rood en goud, over een paar weken zal het guur zijn – maar nu is het weer perfect, fris en helder.

In het Metropolitan Museum blijft mijn broer plakken bij een Monet en dat irriteert me, omdat ik vind dat je driekwart van de impressionisten hoort te skippen (who cares), en ik vind dat hij dat ook hoort te vinden.

Bijna alles irriteert me, het is een hele opgave met hem op reis te zijn – al heeft die irritatie niet zozeer met hem te maken als wel met mezelf. Een van de gekste dingen wanneer ik mijn broer zie lopen is dat ik het niet ben. Op een evidente manier lijkt hij niet op me. Hij heeft een andere vorm gezicht, een andere neus, andere mond, een ronde bril, dik golfjeshaar – een beetje Henry Kissinger, al is Hugo aanzienlijk langer en slanker. Maar hij heeft hetzelfde rusteloze gezicht als ik, zijn mond beweegt mee met de grapjes in zijn hoofd. Ik zie uitdrukkingen over zijn gezicht gaan zoals ik zeker weet dat ze ook over dat van mij gaan. Ik kijk naar mezelf, maar ik ben het niet.

We gaan het museum weer uit, lopen een paar straten verder, bestellen koffie. Om een of andere reden moet ik aan onze fantoom-Sontag denken.

‘Ik kan me niet herinneren ooit *niet* geweten te hebben wie Susan Sontag was,’ zeg ik en gek genoeg meen ik dat ook nog.

‘Dat is een best pretentius iets om te zeggen,’ zegt Hugo.

Hij heeft gelijk. In plaats daarvan zeg ik – immer ad rem: ‘Je koffie is pretentius.’

Ik heb ook gelijk, bedenk ik: Hugo drinkt koffie van een keten die vernoemd is naar een bijfiguur uit Herman Melvilles *Moby-Dick*, de maten waarin je de koffie kunt bestellen heten *Grande* en *Venti*. Maar het bedrijf is gewoon Amerikaans, en de koffie is slap en goedkoop; het personeel bestaat niet uit volleerde barista’s maar levert lopendebandwerk. De koffie stelt zich aan.

Susan Sontag, geboren in 1933: critica, filosofe, activiste, filmmaakster, schrijfster van essays als ‘Against Interpretation’ en ‘Illness as Metaphor’, van de romans *The Vulcano Lover* en *In America*, verslaggeefster vanuit de oorlogsgebieden in Vietnam en voormalig Joegoslavië, had relaties met onder anderen Nobelprijswinnaar Joseph Brodsky en glamour-fotografe Annie Leibovitz. Overleden in 2004.

Ik ga erover door, vraag hoe het dan bij hem zit en uiteindelijk geeft Hugo toe dat ook hij zich niet kan herinneren ooit *niet* geweten te hebben wie Susan Sontag was. Het lijkt niet zozeer een intellectuele

verdienste – zo werkt het brein blijkbaar. Je leert niet dat er zoiets als *Soldaat van Oranje* bestaat, of Johan Cruijff of Beatrix, je wéét het gewoon. Ik heb nog een voorbeeld paraat: wanneer leerde hij dat Hendrik VIII zijn Anna Boleyn had laten onthoofden?

Nooit, zegt hij, dat heeft hij altijd geweten.

Dat wist ik, want dat is het vreemde van familie: je weet heel precies wat ze weten. Mijn broer werkt in een andere sector dan ik, op een ander continent; ik blijf in Amsterdam angstvallig dicht bij het Spui in de buurt, hij probeert Mosul in Irak te heropbouwen. Het is niet zo dat je exact dezelfde dingen weet als je familie, maar je weet binnen welke grenspaaltjes hun kennis en ervaring zich afspeelt.

‘Maar Cruijff en Beatrix zijn logisch. En *Soldaat van Oranje* hadden we op video.’

‘En onze suikertante las altijd van die pseudo-feministische boeken over de “vrouw achter de man”: Clementine Churchill, Jackie Kennedy, Anna Boleyn.’

‘Maar we hadden geen boeken van Sontag in huis.’

‘Waarom kennen we Sontag?’

‘Misschien zijn we allebei pretentius.’

Maar hoe kun je jezelf pretentius vinden? Pretentius is altijd de ander, pretentius zijn andermans valse voorwendzelen. Hoe kunnen mijn broer en ik onze eigen kennis verdacht vinden? Het is nu eenmaal wat we weten, we kunnen niet doen alsof we het niet weten.

Het antwoord is: omdat we in onze maatschappij geïndoctrineerd worden, omdat we hebben geleerd

dat er niets ergers is dan aangezien worden voor iemand-die-niet-zichzelf-is, omdat het nadrukkelijk etaleren van een bepaald soort kennis of smaak steeds sneller als elitair wordt gezien, omdat deze dwang tot laagdrempeligheid meer is geworden dan de Nederlandse kop-boven-het-maaiveld-mentaliteit: het is een dominant discours in de politiek en de media geworden.

Er zit een ironie in dat het in de vorige eeuw een van de grote verheffingsprojecten was van de sociaaldemocratie om zo veel mogelijk mensen uit de middenklasse naar het hoger onderwijs te krijgen, maar dat je, als je nu een van de namen van dichters of denkers noemt die je op dat hoger onderwijs hebt leren kennen, al snel als pompeus wordt gezien. Als je kunt uitleggen wat fotosynthese is, of hoe een straalmotor werkt, wordt dat als geweldig gezien; maar als je een bepaalde culturele kennis etaleert is dat verdacht. Waarom?

Mijn broer en ik: keurige kinderen uit de middenklasse. Susan Sontag trouwens ook. Als eerste reactie op de aanslagen van 11 september schreef ze dat de politieke leiders het kennelijk nu als hun taak zagen het volk te manipuleren; om mee te huilen met het volk, en het volk van zelfvertrouwen te voorzien: ‘Politiek is vervangen door psychotherapie.’ Ze waarschuwde ervoor: ‘Laat ons gezamenlijk rouwen. Laat ons niet gezamenlijk dom zijn.’ Natuurlijk had Sontag Trumps presidentschap niet kunnen verdragen – zijn manier van zelfvertrouwen uitstralen is trappen

op wat zacht is, wantrouwen wat doordacht of genuanceerd is, bespotten wat empathisch of kunstzinnig is. Het heeft niets met politiek te maken, maar het is wel een mensbeeld dat je in alle westerse landen in alle parlementen tegenkomt.

Ik had nergens anders in Amerika willen zijn dan hier in New York. Over een week zijn de tussentijdse verkiezingen, het eerste grote referendum over Trumps presidentschap. In de verte zien we de Trump Tower, met zijn gouden entreehal vol wansmaak.

‘Barad-dûr,’ zegt Hugo, omdat hij weet dat ik *The Lord of the Rings* binnenstebuiten ken en dus weet hoe de toren van Sauron heet.

Verder hangt de hele stad vol met posters van de Democratische Partij, van hoop en verandering, diversiteit, inclusiviteit, regenbogen, Black Lives Matter. Volgens de grootste peilingbureaus maken de Democraten 10 procent meer kans dan de Republikeinen om het Huis van Afgevaardigden terug te winnen.

Dat zegt nog niets. Dat zeiden ze twee jaar geleden ook. Volgende week komen de stembuscijfers terug en dan weten we het pas echt. Het is niet zo dat alles van waarde weerloos is, maar je kunt er ook niet van uitgaan dat de zachte krachten zeker zullen winnen. Het enige wat je kunt doen is je eigen waarden keer op keer blijven uitspreken, als een mantra, en dan hopen dat die waarden op een of andere manier overdrachtelijk blijken te zijn.

I

SUSAN SONTAG
EN WAAROM HET SLIMSTE
MEISJE VAN DE KLAS ZO
IRRITANT IS

*Over wijn, kunst, klassenbewustzijn, onderschei-
dingsdrift, slaafvrije chocolade, verkeerd lachen en
het hopeloze verlangen naar authenticiteit*

I.

Over Susan Sontag gesproken: op 23 november 1947 begon ze een dagboek bij te houden. Ze schreef:

Ik geloof:

- (a) Dat er na de dood geen tastbare god of leven is
- (b) Dat de vrijheid om trouw aan jezelf te blijven het meest begerenswaardige op de wereld is, oftewel: oprechtheid
- (c) Dat intelligentie het enige verschil is tussen de mensen
- (d) Dat het enige criterium voor actie het uiteindelijke effect ervan op een individu is, of dat er gelukkig of ongelukkig van wordt.

Ze was veertien toen ze dit schreef.

Pas twee jaar was ze Susan Sontag; daarvoor heette ze Susan Rosenblatt. Haar vader, een handelaar in bont, was aan tuberculose overleden tijdens een zakenreis in China. Aanvankelijk had haar moeder maanden gewacht om te vertellen dat haar vader niet zou terugkomen, en toen ze dat eenmaal deed, deed ze het op een *matter-of-fact*-manier, alsof ze zei dat de melk op was, niks om je druk over te maken. Susan was vijf jaar oud. Haar lichaam verwoordde de klap: prompt kreeg ze haar eerste astma-aanval.

Toen haar moeder een aantal jaar later hertrouwde, met de knappe, met medailles behangen en met littenkens getekende straaljagerpilot Nathan Sontag (vijf dagen na D-day was hij uit de lucht geschoten), vertrok het gezin op doktersadvies uit New York naar een droger klimaat. Eerst naar Tucson, Arizona, en daarna naar de San Fernando Valley, Californië.

Daar begon Susan haar dagboek. Op 13 april 1948 schreef ze, vijftien jaar oud: ‘Ideeën doorbreken de vlakheid van het bestaan.’

Op school was ze een buitenbeentje, omdat ze niet uit Californië kwam, omdat ze niet van sport hield maar van lezen, omdat ze niet om popsterren gaf maar jubelde om Thomas Mann, omdat ze twee klassen had overgeslagen. Als vijftienjarige zat ze in het eindexamenjaar en hoezeer ze ook probeerde zich door dat leeftijdsverschil heen te bluffen, ze kwam er niet mee weg. Toen ze langs een bekende *make-out*-plek liepen vroeg ze aan een klasgenote waarom er toch zoveel leeggelopen ballonnetjes in de bosjes lagen.

In september 1948 noteerde ze:

- Wat betekent de uitdrukking ‘in de olie’?
- Zo snel mogelijk [Stephen] Spenders vertaling van [Rilkes] *Elegieën van Duino* lezen.
- Ben weer in [André] Gide gedoken – wat een helderheid en precisie!

Later, toen ze de beroemdste essayiste en cultuur-

critica van haar generatie was geworden, had Sontag nauwelijks een goed woord over voor haar jeugd in de San Fernando Valley. Het was een celstraf, zei ze, iets wat ze moest uitzitten: 'Ik voelde me een volwassene, opgesloten in het lichaam van een kind.'

Californië klinkt al snel als zon, zee en dromen van beroemdheid, maar dat geldt eigenlijk alleen voor het gedeelte van Los Angeles dat zich van Hollywood, langs Beverly Hills, uitstrekt naar het strand van Santa Monica. Waar de familie Sontag woonde, ten noorden van Los Angeles, kwam de hete woestijnwind door de verdroogde sinaasappelgaarden oprukken, de uitdijende monotone buitenwijken in, waar behalve een enkele bioscoop nauwelijks iets te vinden was wat op cultuur leek. 'Dit is het Californië waar het mogelijk is te leven en te sterven zonder ooit een artisjok te eten, zonder ooit een katholiek of een jood tegen te komen,' schreef Joan Didion, die daar zelf ook was opgegroeid. 'Dit is het Californië waar het heel makkelijk is om een Godsdiensthotline te bellen, maar heel moeilijk om een boekwinkel te vinden.'

Susans stiefvader bakte steaks en beboterde maiskolven op de barbecue in hun patio, terwijl haar moeder maar wat aanrommelde, tot niets kwam. Haar stiefvaders optimisme en goede zin er iets van te maken benadrukte de apathie van Susans moeder nog eens extra. Het was, schreef ze later, een volkomen 'ongeloofwaardige jeugd', omdat ze het gelukkige gezin speelden dat ze simpelweg niet waren. Haar moeder was somber, verslagen, zelfzuchtig, negatief.

Ze noteert in september 1948: ‘De avond verdaan met Nat. Hij heeft me rijles gegeven en daarna ben ik met hem meegegaan naar een spektakelfilm in Technicolor, waarbij ik deed of ik hem leuk vond.’

En welke uitweg heb je, als vijftienjarige in de San Fernando Valley? Zonder geld, vrienden, of een rijbewijs?

Als hobbypsycholoog – en wiens hobby is psychologiseren niet? – kun je van buitenaf gemakkelijk een analyse op de dagboeken loslaten. Het zijn de notities van iemand die bij gebrek aan een uitweg in zichzelf duikt. Ze heeft geen sociaal leven, dus creëert ze een intern leven. Ze ontdekt, zegt ze zelf, het genot van het denken. Via boeken en cultuur ontvlucht ze het oppervlakkige Californië, al is het alleen maar in haar hoofd. Haar dagboeken staan vol met namen van dichters, filosofen, kunstenaars, componisten. Ze noteert alles en leert het uit haar hoofd. Ze leest, ze schrijft, ze luistert muziek: het zijn voor haar ‘*the triumphs of being not myself*’.

En dan houdt ze zich nog in, vindt ze zelf: ‘Ik heb ervaren dat mijn kracht (mijn geest, mijn ogen, mijn intellectuele passies) me veroordeelde tot voortdurende isolatie, een scheiding van anderen. Ik moest “zwak” worden om ze dichtbij te laten komen.’

In haar dagboeken zijn bijna geen anekdotes terug te vinden. Het zijn vooral notities voor haarzelf, reprimandes bijna. Rechtop zitten, minder eten, twee uur per dag schrijven. Lees dit, lees dat. Stephen Spender, Rilke, André Gide.

Wie de dagboeken leest krijgt het beeld van Sontag als artificieel. Iemand die erop gespist is hoe ze moet zijn, in plaats van hoe ze is. Iemand die zichzelf niets toestaat, en alleen maar bezig is zichzelf te creëren. Ze merkt het zelf een keer op: ‘Ik leef mijn leven als een schouwspel voor mezelf. Ik leef mijn leven maar ik leef niet *in* mijn leven.’

Naarmate ze ouder wordt, uit huis gaat en gaat studeren, worden de dagboeken er niet minder op. Ze wordt alleen maar strenger voor zichzelf. Als eerstejaars student noteert ze:

Erudiet worden op het gebied van:

1. Leven en de filosofie van Abélard
2. Zeebiologie, m.n. kwallen
3. Baron Bunsen
4. De filosofie van Spinoza
5. Het boek Job

Van buitenaf gezien kun je ook iets anders bedenken, als je het even omdraait en je niet in Susan¹ verplaatst maar in haar omgeving. Stel je voor dat je een normale tiener bent, uit een normaal middenklassegezin in een buitenwijk in Californië. Je gaat naar de film, je houdt van American football, je luistert popmuziek, de standaarddosis hormonen giert door je lijf, je staat elke dag op met het gebruikelijke puberale

1. Mijn belangrijkste vraag aan haar biograaf: *waarom wilde ze in godsnaam alles over kwallen weten?*

ugh-wat-heeft-het-leven-voor-zin-gemoed. En stel je dan eens voor dat je bij ene Susan Sontag in de klas zit, die twee jaar jonger is dan jij en continu haar vinger in de lucht heeft om de leraar te laten weten dat zij het antwoord op zijn vraag weet. Little Miss Know-it-all. Ze schermt met chique namen, houdt niet op over Europese boeken, laat geen kans onbenut om te laten zien hoeveel meer ze weet dan jij en de rest van de klas. Ze lijkt geen humor te hebben of zelfrelativering, ze gaat maar door en door, haar superioriteit houdt nooit op.

Zou jij vrienden met haar willen worden? Zou jij in de pauze bij haar gaan zitten? Nee, je zou met een grote boog om haar heen lopen en denken: laat die pretentieuze chick in haar eigen sop gaarkoken.

2.

Wat verwijten we mensen als we ze pretentie verwijten?

Want het² is een heel specifiek verwijt. We gebruiken het woord ‘pretentie’ niet zomaar, we gebruiken het eigenlijk alleen als het op cultuur aankomt. Op de middelbare school zal zo’n beetje de helft van elke klas iets pretenderen te zijn wat ze niet of nog niet is. De vlotte jongen die opschept over hoeveel meisjes hij heeft geregeld, het bekakte meisje dat maar niet ophoudt over hoeveel geld haar *vadeurr* wel niet verdient, dat gastje op zijn scooter dat doet alsof hij een halve gangster is. En dat houdt niet op na de middelbare school. Het gaat door. Op de universiteit, op je werk, in zo’n beetje elk milieu waarin je verkeert. De vrouw van zestig die zich kleedt alsof ze twintig is, de midlifer die ineens zijn baard laat staan en een motor koopt – ook zij vieren Sontags ‘triumphs of being not myself’.

Mensen zoeken, mensen camoufleren, doen zich anders voor dan ze zijn, sexyer, jonger, rijker, stoerder, succesvoller, bijdehanter. We noemen dat opschepperig,

2. Formeel is het woord ‘pretentie’ overigens vrouwelijk, maar door het boek heen verwijst het woord vrijwel altijd naar iets anders, meestal naar ‘het verschijnsel’ pretentie of ‘het verwijt’ pretentie en dus houd ik maar consequent het persoonlijk voornaamwoord ‘het’ aan.